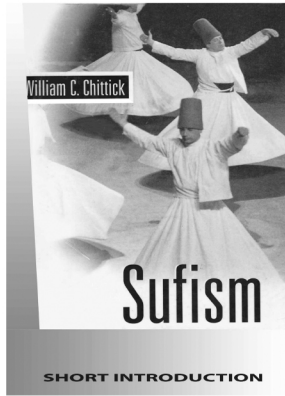

درآمدی بر تصوف

این اثر ترجمه‌ای است از:

Chittick, William	: چیتیک، ویلیام - ۱۹۴۳ م	سرشناسه
محمد رضا رجیبی	: در آمدی به تصوف / ویلیام چیتیک، مترجم: محمد رضا رجیبی	عنوان و نام پدید آور
	سید سعید رضا منتظری.	
	: قم: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۸۶	مشخصات نشر
	: ۲۵۶ ص	مشخصات ظاهری
Suism a Short Introduction	: عنوان اصلی	
	: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب؛ ۴۳	فروست
	: ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۹۰-۴۱-۳	شابک
	: فیپا	وضعیت فهرست نویسی
	: کتابنامه	یادداشت
	: چاپ چهارم، پاییز ۱۴۰۰	یادداشت
	: تصوف	موضوع
	: دانشگاه ادیان و مذاهب؛ معاونت پژوهشی.	شناسه افزوده
	: BP ۲۷۵/چ۹د۴	رده بندی کنگره
	: ۲۹۷/۸۹	رده بندی دیویی
	: ۱۲۴۲۵۲۲	شماره کتابشناسی ملی

در آمدی به تصوف

ویلیام چیتیک

ترجمه‌ی
محمدرضا رجبی

آشانت انکشاف اویان ندرهب

معاونت پژوهش

۱۴۰۰

قم، پردیسان، روبه‌روی مسجد امام صادق (علیه السلام)، دانشگاه ادیان و مذاهب.

تلفن: ۱۳-۰۲۵-۳۲۸۰۲۶۱۰، ۰۲۵-۳۲۸۰۳۱۷۱، ۰۲۵-۳۲۸۰۶۶۵۲

تلفکس مرکز پخش و فروش: ۰۲۵-۳۲۸۰۶۶۵۲

فروشگاه اینترنتی:

@Libadyan

@ketabsara_adyan

www.Adyanpub.com

درآمدی به تصوف

- نویسنده: ویلیام چیتیک
- مترجم: محمدرضا رجبی
- ناشر: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب
- نوبت چاپ: چهارم، پاییز ۱۴۰۰
- طراح: مهدی محمدی شجاعی، شهرام بردبار
- چاپ: مؤسسه بوستان کتاب
- شمارگان: ۵۰۰ نسخه
- مرجع قیمت: وب‌سایت رسمی انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب
- شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۹۰-۴۱-۳

(کلیه حقوق محفوظ و مخصوص ناشر است)

تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه (از قبیل چاپ، فتوکپی، الکترونیکی، صوت و تصویر) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع و پیگرد قانونی دارد.

تقديم به

خاطره پدرم

که پاک زیست

و سبکبار رفت

سخن ناشر

مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب به منظور آشنایی فرهیختگان حوزه و دانشگاه با آموزه‌های بنیادین ادیان، به ویژه فرقه‌ها و مذاهب اسلامی به ترجمه و تألیف آثاری در این زمینه همت گماشته است.

کتاب درآمدی به تصوف بر محور این پرسش اصلی شکل گرفته است که تصوف چیست. ویلیام چیتیک، مؤلف این اثر، بر آن است تا نشان دهد چگونه آموزه‌های بنیادین تصوف در شرایط مختلف در قالب‌های متنوعی پدیدار می‌شوند. او با آسیب‌شناسی آثار موجود، بر این عقیده است که اطلاعات فراوانی که از راه آثار پیچیده آکادمیک از یک سو، و آثار جانبدارانه از سوی دیگر ارائه شده، گاه ابهامات مربوط به تصوف را بیشتر کرده است. از این رو تلاش می‌کند راه میانه‌ای در پیش گیرد و به سنت عظیم صوفیانه این مجال را بدهد تا خود از جانب خود سخن بگوید.

از مترجم ارجمند آقای محمدرضا رجیبی، عضو هیئت علمی مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، گروه عرفان و تصوف، همچنین از استاد مصطفی ملکیان، دکتر خلیل قنبری، محمدحسن محمدی مظفر و امیر جوان آراسته که نظارت، مقابله و ویرایش این اثر را به عهده گرفتند، صمیمانه قدردانی می‌کنیم.

معاونت پژوهشی

مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه مترجم
۱۷	دباجه مؤلف
۲۱	یادداشتی درباره منابع
۲۳	۱. راه صوفی
۲۶	بستر اسلامی
۳۱	سه قلمرو ایمان
۳۳	شهادتین
۳۵	رحمت و غضب
۳۹	مبانی نظری صوفیان
۴۴	عمل صوفی
۴۷	۲. سنت صوفیان
۴۹	توصیف مقدماتی
۵۶	گستره نظر و عمل
۶۲	تصوف در دنیای جدید
۶۵	۳. نام و حقیقت
۶۶	بیان تعالیم صوفیانه

- عشق الاهی و انسانی ۷۲
- صحو اسما ۷۴
- ۴. خودیاری** ۷۷
- نفس انسانی ۷۹
- وجه باقی ۸۶
- معرفت نبوی ۹۰
- ۵. ذکر خداوند** ۹۳
- ذکر در قرآن و حدیث ۹۵
- ذکر در سنت صوفیان ۹۶
- ۶. راه عشق** ۱۰۵
- خلاقیت عشق ۱۰۸
- معشوق حقیقی ۱۱۱
- دین عاشقان ۱۱۷
- ۷. رقص مدام** ۱۲۳
- اسمای الاهی ۱۲۴
- سماع ازلی ۱۲۷
- کمال انسانی ۱۳۳
- عروج نفس ۱۳۹
- سماع افلاک ۱۴۶
- رقص با خداوند ۱۵۰

۱۵۷	۸. صور بهجت
۱۵۹	رؤیت خدا
۱۶۲	ذکر خداوند
۱۶۶	تجلی خداوند
۱۷۵	۹. هبوط آدم
۱۷۷	احمد سمعانی
۱۸۰	هبوط در قرآن
۱۸۲	خلقت
۱۸۵	عشق
۱۸۸	همت و بصیرت
۱۹۱	فقر و نیاز
۱۹۴	خشوع
۱۹۷	مغفرت
۲۰۷	۱۰. تناقض‌نمایی حجاب
۲۰۹	مانع
۲۱۷	حجاب در نگاه نفری و ابن‌عربی
۲۲۸	حجاب به مثابه وجه
۲۳۳	پی‌نوشت‌ها
۲۴۹	واژه‌نامه
۲۵۱	نمایه

مقدمه مترجم

دفتر پیش رو برگردان مقالاتی است که ویلیام چیتیک،^۱ عرفان‌پژوه و ابن عربی‌شناس مشهور آمریکایی طی سال‌ها تحقیق و بررسی، آن را در مجموعه‌ای با عنوان درآمدی بر تصوف به رشته تحریر در آورده است. این اثر حاوی یک دیباچه، یادداشتی درباره منابع و ده فصل اصلی است و موضوع آن دستیابی به حقیقت تصوف است. مؤلف که بیش از سی سال به مطالعه آثار صوفیانه مشغول است با آنکه از کثرت و تنوع و نیز آخرین نگاه‌ها و پژوهش‌های این حوزه آگاهی دارد، معتقد است که این کثرت و تنوع به هیچ روی به معنای شناخته شدن حقیقت تصوف نیست و چه بسا همین اطلاعات فراوان رهن و یا از جهاتی باعث ابهام‌های بیشتری شده است. به نظر مؤلف آثار راجع به تصوف دو دسته‌اند: آثاری که به وسیله اندیشمندان و صاحب‌نظران آکادمیک نگاشته شده است و آثاری که به وسیله دلدادگان به این حوزه به رشته تحریر در آمده است و این هر دو دسته با اشکال‌ها و کاستی‌هایی روبه‌رو است و برای نوآموزان به آسانی قابل استفاده نیست. آثار دسته نخست به رغم تخصصی و فنی بودن به این دلیل قابل استفاده نیستند که نویسندگان آنها غالباً طرح‌های ذهنی خود را بر تصوف تحمیل کرده‌اند و آثار دسته دوم نیز به این دلیل که نویسندگانشان از منظری جانبدارانه به موضوع نگریسته‌اند؛ از این رو

1. William C. Chittick

مؤلف از ابتدای کتاب می‌کوشد تا راه میانه‌ای بین روش پیچیده آکادمیک و طرفداری مشتاقانه برگزیند و برای این کار به سنت عظیم صوفیانه، این مجال را می‌دهد تا خود سخن بگوید و نیز به مخاطبان این امکان را می‌دهد که تصوف را در بافت خود بشناسند و بیشتر با روش‌هایی آشنا شوند که تصوف، خود را با آن روش‌ها شناسانده است؛ نه اینکه صرفاً به تفسیرهایی که در دوران معاصر از تصوف شده است، متوسل شوند. از این رو در این کتاب - به ویژه در فصول پایانی - خواننده با ترجمه بخش‌های فراوانی از متون معتبر صوفیانه که همواره بر این سنت تأثیرگذار بوده‌اند مواجه می‌شود.

دغدغه اصلی مؤلف در سراسر کتاب، تبیین و توضیح چیستی و حقیقت تصوف است، به طوری که در جای جای کتاب می‌کوشد تا آموزه‌های بنیادین این سنت را در راستای این غایت و هدف کلی توضیح دهد و نشان دهد که این آموزه‌ها چگونه در شرایط مختلف در قالب‌های متنوعی پدیدار شده‌اند. همین انگیزه باعث شده تا مؤلف گرفتار تبیین موضوع‌های جزئی یا کم ارتباط با هدف نشود. نویسنده کتاب به دلیل نگاشتن آثار متعددی در زمینه عرفان، همچنین مقالات فراوانی در مورد ابن عربی و مولوی، در میان عرفان‌پژوهان شخصیتی شناخته شده است. تسلط و آگاهی مؤلف از ابعاد سنت اسلامی در سراسر نوشته‌های او به خوبی آشکار است. فهم دقیق او از متون غامض عربی و فارسی و توانایی‌اش بر برگردان این معانی به زبان انگلیسی هر انسان منصفی را به تحسین و امیدوار می‌دارد به گونه‌ای که به درستی می‌توان مدعی شد که آثار او توانسته است اعتماد و حسن ظن محققان و عرفان‌پژوهان برجسته را به خود جلب نماید.^۱ با این حال به نظر می‌رسد با

۱. ویلیام جیتیک در سال ۱۹۴۳ در آمریکا زاده شد و پس از طی دوره‌های مقدماتی از دانشگاه بوستون واقع در اوهایو لیسانس گرفت در سال ۱۹۶۶ به ایران سفر کرد و در رشته ادبیات فارسی از دانشگاه تهران فارغ‌التحصیل شد. وی در طول تحصیل در ایران از محضر استادانی چون سیدجلال‌الدین آشتیانی، جلال‌الدین همایی، بدیع‌الزمان فروزانفر، سید جعفر شهیدی و دیگران بهره‌ها برد. مؤلف پس از بازگشت به آمریکا در سال ۱۹۷۸ در دانشگاه کلمبیا و برخی دیگر از

توجه به اینکه مخاطبان این اثر به اذعان مؤلف محترم؛ دانشجویان نوآموز سنت صوفیانه هستند، جا داشت در انتخاب، انسجام و ترتیب موضوع‌های طرح شده، دقت نظر بیشتری مبذول می‌شد، چنان‌که نپرداختن به برخی از آموزه‌های بنیادین تصوف همچون ولایت و انسان کامل نشان از کم توفیقی مؤلف در ارائه اصول سنت تصوف دارد و آشفتگی و تکرار مطالب در برخی فصول گواه عدم موفقیت مؤلف در ویراستاری مقالاتی است که بعدها در کنار یکدیگر قرار گرفته و جامه کتاب بر آن پوشانده شده است.

چند تذکر دربارۀ ترجمه

یکم: در برگرداندن کتاب به فارسی، در حد امکان سعی بر آن بوده که در انتقال معنا امانت‌داری رعایت شود و با توجه به اینکه مؤلف در کنار اصطلاحات فنی به کار رفته در این اثر و آثار دیگرش معادل آن را به عربی نیز - در داخل پرانتز - ذکر کرده است، در برگردان بسیاری از این واژه‌ها از معادل‌گذاری خود مؤلف استمداد شده است و مراجعه به برخی دیگر از آثار مؤلف، احتمال خطا در گزینش معادل مناسب را کاهش داده است.

دوم: مؤلف محترم از آیات و احادیث و همچنین متون کلاسیک صوفیانه متعددی استفاده کرده است و جز در موارد اندکی به خوبی به این منابع ارجاع داده است؛ مترجم در کلیه موارد ضمن ترجمه آنها و ذکر همه منابع، متن اصلی آن را نیز در پانویس برای مقایسه و ارزیابی کار ذکر کرده است. در مورد ترجمه آیات جز در مواردی خاص، ترجمه آقای سید جلال‌الدین مجتبی‌وی مورد استفاده قرار گرفته است و ترجمه احادیث و متون عربی از مترجم است. سوم: شماره‌هایی که در متن داخل پرانتز آمده مربوط به یادداشت‌های مؤلف است که به ترتیب هر فصل در پایان کتاب به صورت پی‌نوشت آمده

دانشگاه‌های آن کشور فعالیتش را آغاز نمود. وی در حال حاضر استادی گروه مطالعات تطبیقی ادیان را در دانشگاه ایالتی نیویورک در شهر استونی‌بروک، بر عهده دارد. از آقای چیتیک تاکنون ده‌ها مقاله و کتاب منتشر شده است.

است و شماره‌های بدون پیرانتز مربوط به پانوشتهای مترجم است، همچنین برای تمایز برخی کلمات به ناچار از قلم متفاوت استفاده شده است. به بار نشستن این ترجمه مرهون همکاری سخاوتمندانه بسیاری از استادان و همکاران من است که در پایان لازم می‌دانم سپاس و امتنان خود را نسبت به همه آنان ابراز کنم: از جناب استاد ملکیان که مشوق اولیه و اصلی ترجمه این کتاب بودند و در پایان کار متواضعانه کتاب را با مذاقه و نقادی مشفقانه از نظر گذراندند و نکات بدیعی را متذکر شدند؛ و نیز از حجة الاسلام والمسلمین حاج سید ابوالحسن نواب، ریاست محترم مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، که با کمک این مرکز - که طلایه دار مباحث آکادمیک ادیان در حوزه علمیه است - این ترجمه در دسترس خوانندگان قرار می‌گیرد. البته زبان قاصر از این است که سپاسگزار زحمات، راهنمایی‌ها و دستگیری‌های استاد و دوست فاضل و اندیشمندم جناب آقای دکتر خلیل قنبری باشد که با دقت نظر فوق‌العاده و با صبر و شکیبایی در طول مدتی که سرگرم ترجمه بودم قدم به قدم با من همراه بود، از این رو در این ترجمه اگر جلوه‌هایی از سلیقه و دقت دیده می‌شود همه از اوست و نقایص و خطاهای آن از بی‌بضاعتی این حقیر است و نیز از فاضل ارجمند آقای محمدی مظفر سپاسگزار هستم که زحمت مقابله ترجمه با متن اصلی را بر عهده گرفت و من را در رعایت بسیاری از نکات دقیق و کلیدی یاری رساند. و از ویراستار گرانقدر آقای جوان آراسته که این اثر را به جامه‌ای نیکو و فاخر آراست و آقای دکتر حمیدرضا شریعتمداری که در ترجمه برخی از متون غامض عربی من را یاری کرد و از دوست عزیزم آقای محمد کیوانفر به خاطر مطالعه کتاب و تذکرات مفیدش و از مسئولان و دست‌اندرکاران پژوهش و انتشارات مرکز ادیان که اسباب چاپ و نشر آن را فراهم ساختند نهایت سپاس را دارم.

در پایان، جاودانه مدیون و ممنون صبوری و محبت‌های همسر مهربانم هستم که همواره با ایجاد فضایی مناسب، اسباب آرامش خاطر و به بار نشستن این ترجمه را فراهم آورد و «این همه از نظر لطف خدا می‌بینم».

دباجه مؤلف

بیش از سی سال پیش، هنگامی که دانشجوی کارشناسی بودم، مطالعه تصوف را آغاز کردم. در آن زمان، تعداد انگشت‌شماری از مردم این نام را شنیده بودند و من همواره می‌بایست توضیح می‌دادم که تصوف چیست (یا نظر من درباره آن چیست). ظاهراً این روزها همه نام تصوف را شنیده‌اند و در روزنامه‌ها، رمان‌های پرفروش، و فیلم‌های پرطرفدار از آن یاد می‌شود. تا آن زمان، ملای رومی بیرون از درس‌های دانشگاهی مطالعات خاورمیانه، به‌ندرت شناخته شده بود، اما امروزه دیوان اشعارش در هر کتاب‌فروشی یافت می‌شود و افراد سرشناس در برنامه‌های تلویزیونی اشعار او را می‌خوانند. «دراویش چرخان»^۱ عنوان عجیب و غریبی بود که از گزارش‌های سیاحان قرن نوزدهم به جای مانده است، اما امروزه مردم «رقص صوفیانه» را در باشگاه‌های ورزشی و در مراکز نهضت‌های دینی عصر جدید^۲ یاد می‌گیرند. شاید این نام‌های جدید ما را به این نکته رهنمون شود که تصوف

1. whirling dervishes

۲. «دین عصر جدید» (New Age)؛ جریانی دینی است که از دهه ۶۰ میلادی در غرب بروز کرده و به لحاظ نگاه به عالم واقع، انسان، خدا و سنت‌ها با ادیان بزرگ جهان و بسیاری از جنبش‌های جدید دینی متفاوت است. این جریان دینی را به معنای خاص کلمه می‌توان دین «خود» محور و مبتنی بر جهان‌نگری کل‌نگرانه (Holistic) و دیدگاه الاهیاتی خداناباور به حساب آورد در عین حال که به عنصر ماوراءالطبیعی معتقد است.

بسی مشهورتر از سی سال پیش شده است؛ اما واقعاً چنین نیست، اگرچه نام ناآشنای سابق به راستی امروزه تا حدودی آشنا تر گشته است.

در چند سال گذشته حجم وسیع کتاب‌های منتشر شده دربارهٔ تصوف، اطلاعات فراوانی را در دسترس قرار داده، اما از جهاتی بر ابهامات افزوده است. کتاب‌های آکادمیک بسیار تخصصی و فنی‌اند و برای نوآموزان قابل استفاده نیستند، و در بیشتر کتاب‌هایی که علاقه‌مندان به تصوف و یا مشایخ صوفی نوشته‌اند، دیدگاه‌های کاملاً متفاوتی دربارهٔ حقیقت تصوف ارائه شده است. دانشمندان طرح‌های ذهنی خودشان را از بیرون بر تصوف تحمیل می‌کنند، و علاقه‌مندان به تصوف از درون - که چشم‌اندازی برتر است، اما به بعضی شاخه‌های معاصر تصوف محدود می‌شود - به این سنت می‌نگرند. در این کتاب کوشیده‌ام تا راه میانه‌ای میان روش پیچیدهٔ آکادمیک و طرفداری آکنده از شور و شوق بیابم.

سنت صوفیانه به قدری گسترده و گونه‌گون است که نمی‌توان دربارهٔ مفاد آن حکمی قطعی صادر کرد، اما کمتر کسی است که وجود مضامین واحد را در آن انکار کند. من کوشیده‌ام تحقیقی منصفانه در باب این سنت عرضه کنم، و از این رو در پرداختن به مسائل کلی و نیز امور جزئی راهی میانه در پیش گرفته‌ام. در هر فصلی با توجه به موضوعی خاص به تصوف نگاه می‌کنم و می‌کوشم نشان دهم که چگونه آموزه‌های بنیادین، در شرایط مختلف در قالب‌های متنوعی پدیدار می‌شوند.^(۱) در کتاب حاضر ترجمه‌های نسبتاً زیادی را از متون اصلی آورده‌ام؛ زیرا برای اینکه تصوف را در بافت خود بشناسیم باید به روش‌هایی توجه کنیم که تصوف خود را با آن روش‌ها تبیین می‌کند، نه اینکه صرفاً به تفسیرهایی بنگریم که در دوران معاصر از آن شده است.

هدفم در سرتاسر کتاب آن است که به این سنت اجازه دهم تا خود سخن بگوید. اگرچه این کار تقریباً ناممکن است، این اقدام می‌تواند کمک کند تا این کتاب از سایر کتاب‌های مقدماتی موجود در زبان انگلیسی متمایز گردد. در

دباجة مؤلف / ۱۹

اینجا به عبدالرحمن جامی (م. ۱۴۹۲ م [۸۹۸ق]) تأسی می‌کنم؛ او در مقدمه کتاب کلاسیک و مشهورش در تصوف، به نام لوائیح، چنین می‌نویسد:
متوقع که وجود متصدی این بیان را در میان نبینند و بر بساط اعراض و سمات اعتراض نشینند. چه، او را در این گفت و گوی نصیبی جز منصب ترجمانی نیست و بهره‌ای غیر از شیوه سخن رانی نی.^۱(۲)

۱. عبدالرحمن جامی، لوامع ولوائیح در شرح قصیده ابن فطی، با مقدمه ایرج افشار (کتابخانه منوچهری، ۱۳۶۰)، ص ۵.

